

Kontextualizácia biblického myslenia v misijnej práci s Rómami: pokus o biblický pohľad na sociálne vylúčenie

Milan Jurík

Abstract:

By the first part of the paper outlines the phenomenon of social exclusion of Roma in the Slovak Republic, as captured in the early 21st century Slovak Sociology. Author was trying to plant social exclusion in its consequences to a broader historical context. In the second part of the paper tries to offer a biblical-theological look at the phenomenon of social exclusion. Based on the interpretation of Old Testament Bible story of Cain and Abel (Gen. 4, 1-16) notes, that Cain's act of murder led him to social exclusion, which was manifested in several dimensions. Cain, however, not remain in a hopeless situation of exclusion - a merciful God includes Cain to His continuing care. The continuing God's care become a creative inspiration for the Christian mission - to be reflected not only in words, but also deeds of love towards those, who are affected by social exclusion.

Kľúčové slová:

Rómovia, vylúčenie, stigmatizácia, milosť, začleňovanie, biblický, spoločenstvo

Na úvod môžeme konštatovať, že Rómovia na Slovensku sa v súčasnosti nachádzajú vo veľmi zložitej situácii. Nielen v zložitej sociálnej situácii, ktorá je pre nás ako príslušníkov majoritnej spoločnosti najviditeľnejšia, ale aj v zložitej situácii vlastnej emancipácie a identifikácie. Rómovia sú v súčasnosti národom bez vlastného územia, bez vlastného štátu, s neprebádanými dejinami opradenými množstvom mýtov a tradícií, o ktorých sme sa až donedávna ani v našich školách nič nedozvedeli. V takejto nelichotivej situácii sa podľa Jurovej čoraz viac vzdelaných Rómov začína uvedomovať ako nadkastové a nadrodové spoločenstvo a vedie ich to aspoň k pohľadu do vlastnej minulosti a k pátraniu po vlastných koreňoch.¹

¹ Pozri JUROVÁ, Anna: Od odchodu z pravlasti po prvé asimilačné opatrenia. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 19 – 29.

Výsledky moderných lingvisticko – komparatívnych analýz poukazujú, že predkovia Rómov pochádzajú z Indie, čím bola potvrdená hypotéza slovenského kalvínskeho farára Samuela Augustiniha ab Hortisa, ktorý už v druhej polovici 18. storočia na základe jazykového porovnania tvrdil, že Rómovia pochádzajú z juhozápadnej Indie.² Nepotvrдили sa tak viaceré hypotézy o pôvode rómskych predkov z Egypta ani Južnej Afriky.³

Predkovia Rómov – odborníkmi označovaní ako Dómovia mali v indickom nepriedušnom kastovnom systéme nelichotivé postavenie: z kastovného systému Indie (avarna) boli úplne vyčlenení. Patrili teda k najnižšej skupine, ktorú charakterizovalo predovšetkým množstvo obmedzení.⁴ Znamenalo to, že v zaobstarávaní živobytia neboli samostatní, ale boli vždy odkázaní na ostatné skupiny obyvateľov, ktoré živobytie produkovali – teda na pastierov, roľníkov, či remeselníkov.

Odchod Rómov z indického polostrova sa datuje od 9. storočia post a prebiehal v niekoľkých vlnách.⁵ Na území Uhorska sa o potulujúcich sa Rómoch zmieňuje okolo roku 1322 kronikár mesta Spišská Nová Ves Ján Kunch. Podľa Jurovej sa prvé skupinky Rómov v etnicky heterogénnom Uhorsku pohybovali nenápadne a začleňovali sa do majoritnej spoločnosti. Situácia sa radikálnejšie zmenila predovšetkým v 15. storočí, keď Panónsku nížinu zaplavila nová, obrovská migračná vlna okázalo vystupujúcich a podporu si žiadajúcich nomádskeho spôsobom života žijúcich Rómov.⁶

Kým v roku 1893 žilo v Uhorsku 274 940 Rómov⁷, čo predstavovalo asi 1,8 % z počtu všetkých obyvateľov (na území Slovenska ich žilo 36 237), v súčasnosti odborníci ich počet na Slovensku odhadujú na 370 – 375 tisíc.⁸

² Pozri AB HORTIS, Samuel, Augustini: Cigáni v Uhorsku / Zigeuner in Ungarn 1775. Bratislava, Štúdio -dd-1995

³ Takzvaná egyptská hypotéza, ktorú uvádza aj Ab Hortis považovala za kolísku predkov Rómov egyptské mesto Singara v Mezopotámii. Z tohto koreňa pochádza i ich pomenovanie Cigáni, ktoré sa bežne používalo predovšetkým v Uhorsku, dnes sa môžeme stretnúť s jeho nesprávnym etymologickým odvodzovaním od slova cigániť, klamať. Iní bádatelia došli v hľadaní rómskych predkov až po Kaina, s ktorým majú podľa nich spoločnú črtu byť stále na úteku. Prehľad hypotéz o hľadaní predkov rómskeho etnika nachádzame v citovanom diele Ab Hortisa, ako aj Jurovej (s. 20 – 21).

⁴ Staroindická spoločnosť bola usporiadaná do troch stavov – kást. Prvú tvorili tzv. urodzení (arijah) – kňazi, brahmani a učenci, druhá pozostávala z bojovníkov a príslušníkov vojenských povolání (kšatrija) a tretia sa skladala z remeselníkov, roľníkov, chovateľov dobytky a služobníctva (šúdrovia). Mimo týchto troch kást stáli tzv. nedotknuteľní (nesmeli sa dotknúť predchádzajúcich troch kást). Medzi nich patrili odkrem Dómov ľudia nečistých povolání (ktorí zametali nečistoty, prali bielizeň, pripravovali drevo na spaľovanie mŕtvol), ale i spracovatelia kože, kočovní kováči, tanečníci, cvičitelia opíc a hadov, či zloději.

⁵ Najstaršia písomná zmienka o Rómoch v Európe sa datuje z roku 1068 v kláštore na hore Athos v Grécku. Rómovia sú v nej označovaní ako Adsincani – a ich charakteristickou črtou je podľa tejto zmienky čarodejníctvo.

⁶ JUROVÁ, Anna: Od odchodu z pravlasti po prvé asimilačné opatrenia. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 26 - 27

⁷ Údaj pochádza zo súpisu Rómov v Uhorsku, ktorý sa uskutočnil v jednotlivých župách 31. januára 1893. Viac pozri: TKÁČOVÁ, Anna: Rómovia v období od vlády Márie Terézie po vznik I. ČSR. In: Vašečka Michal ed.:

Počas niekoľkých storočí prešli Rómovia na území dnešného Slovenska komplikovanou cestou hľadania foriem koexistencie s majoritným obyvateľstvom: priaznivejšie obdobia striedali nepriaznivejšie, v reformných časoch tereziánskych reforiem čelili pokusom o organizovanú asimiláciu s majoritným obyvateľstvom, ktorej nová vlna prišla v päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch v časoch ranného socializmu.

Medzi socialisticky orientované opatrenia vychádzajúce zo základnej marxistickej premisy, že zlepšením sociálnych podmienok Rómov sa zmení ich správanie⁹ a podarí sa odstrániť ich príslušnosť k marginalizovanej skupine obyvateľstva patrili predovšetkým nasledovné:

- *štátnou politikou riadený a podporovaný rozptyl Rómov (vo veľkej miere aj zo Slovenska do Čiech a opačne)*
- *rozklad prirodzených rómskych komunit*
- *sťahovanie vidieckeho obyvateľstva z rómskych osád do miest a priemyselných aglomerácií*
- *rozbitie prirodzených väzieb rómskej komunity na majoritné obyvateľstvo*
- *necitlivé a administratívnej pridelovanie bytov Rómom zo sociálne znevýhodneného prostredia*
- *donútenie k plneniu všeobecnej pracovnej povinnosti pod hrozbou väzenia*
- *vynucovaná povinnosť dochádzky detí do škôl*
- *povinná účasť Rómov na zdravotnej prevencii*¹⁰

Hoci životné podmienky mnohých Rómov sa čiastočne zlepšili, násilne uplatňované opatrenia bez aktívnej participácie samotných Rómov zapríčinili, že väčšina Rómov sa aj v nových podmienkach vrátila k pôvodným vzorcom správania, typickým pre tradičnú rómsku rodinu.

Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 35 – 37.

⁸ Liégeois, ktorého odhad prezentovala v polovici deväťdesiatych rokov Rada Európy odhaduje počet Rómov na Slovensku na 480 – 520 tisíc, čo predstavuje 9,4% z celkového počtu obyvateľov. Tento údaj je však podľa slovenských odborníkov nadhodnotený, rovnako je to i v prípade Českej republiky. Bližšie k problematike pozri VAŇO, Boris – HAVIAROVÁ, Eva: Demografické trendy rómskej populácie. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 475 – 502 a tiež Liégeois, Jean: Rómovia, Cigáni, Kočovníci. Bratislava, Academia Istropolitana 1995.

⁹ Komunistická ideológia videla koreň „zla“ v systéme, nie v ľudskej hriechnosti. Podceňovanie reality hriechu viedlo mimo iného k mnohým chybným rozhodnutiam na sociálnej úrovni. Porovnaj: VALČO, Michal: Misia prostredníctvom vzdelávania. In: Potrebujeme misiologiu? Pokud ano, proč ji nevyučujeme a systematicky ji nerozvíjíme? Sborník příspěvku z první konference Středoevropského centra misijních studií. Praha: SCSM 2007, s. 29-36.

¹⁰ RADIČOVÁ, Iveta: Rómovia na prahu transformácie. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 80.

Tradičnú náklonnosť k rómskej rodine podľa Manna charakterizuje:

- *život v širšej rodine a zároveň chýbajúci posun k nukleárnej rodine*
- *komunitný spôsob života*
- *absencia hranice medzi súkromným a verejným*
- *chápanie obydli ako dočasného, provizórneho*
- *jasná deľba rol v rodine (muž – živiteľ rodiny, žena zodpovedná za chod domácnosti)*
- *z hľadiska demografie sa rómska rodiny vyznačuje mnohopočetnosťou¹¹*

Politiky presadzované počas socializmu síce dočasne zvýšili životnú úroveň Rómov, avšak rómska komunita sa riadeným presídľovaním, politikou riadeného rozptylu a politikou zamestnanosti stala súčasťou politiky sociálneho zabezpečenia. Na tú si Rómovia veľmi rýchlo zvykli a tak tradičnú rómsku solidaritu nahradil štátny paternalizmus, čím sa u väčšiny rómskeho obyvateľstva vytvorila nová závislosť od štátu a jeho inštitúcií.

Ako poukazuje Radičová, rómske spoločenstvo možno charakterizovať ako neagrárne spoločenstvo, ktoré nie je schopné užiť sa z vlastných zdrojov. Naopak, vždy vstupovali do vzťahov s agrárnymi kultúrami, s ktorými žili v symbióze. Nikdy počas dlhých storočí nevlastnili žiadnu pôdu, nepatrili k nijakému konkrétnemu územiu. Z tohto dôvodu nemali nikdy vzťah k akumulácii majetku. Skôr naopak – so svojimi remeselnými zručnosťami sa uplatňovali práve vďaka ich flexibilitě voči územiu.

Uvedená historická skúsenosť vyúsťuje podľa Radičovej do špecifických spôsobov reakcií a správania sa vo vzťahu k majoritnej populácii: „vysunutie a sebvysunutie na okraj spoločnosti spôsobilo, že Rómovia sa správajú ako skupina v ohrození – to znamená, že sa znásobuje súdržnosť komunity, dominuje buď úniková stratégia (stratégia provizória – pripravenosť odísť), alebo stratégia útočná až agresívna.“¹² Tým sa prehĺbuje miera sociálneho vylúčenia, uzatvorenosti a marginalizácie Rómov.

Sociálne vylúčenie Rómov a jeho aspekty

Kombinácia historických, kultúrnych, sociálnych a priestorových faktorov na Slovensku zapríčiňuje, že väčšina slovenských Rómov patrí k skupine sociálne vylúčených obyvateľov, ktorých vylúčenie možno pozorovať v nasledovných oblastiach:

¹¹ MANN, Arne B.: Problém identity Rómov. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku (dynamika etnosociálnych a kultúrnych vzťahov). Kandidátska dizertačná práca. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1996

¹² RADIČOVÁ, Iveta: Rómovia na prahu transformácie. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 80 – 81.

1. Ekonomické vylúčenie

Ekonomické vylúčenie má za následok vylúčenie jednotlivca, alebo skupín z účasti na spotrebe spoločnosti a tak v konečnom dôsledku i zo životného štandardu bežného v danej spoločnosti, alebo sociálnej skupine. V dôsledku tohto vylúčenia môže dôjsť následne k sociálnemu vylúčeniu a marginalizácii i v ďalších oblastiach života. Indikátormi ekonomického vylúčenia býva najmä dlhodobá nezamestnanosť (teda prístup na trh práce a postavenie jednotlivca na ňom), nízky príjem spojený s príjmovou chudobou, štandard bývania, vybavenie bytu a iné.

Podľa Džambazoviča a Juráskovej môžeme u Rómov pozorovať viaceré skutočnosti, ktoré vytvárajú ich marginalizované postavenie na trhu práce. Sú nimi najmä:

- *neustále klesajúca vernostná a kvalifikačná úroveň*
- *prítomnosť skrytej diskriminácie voči rómom zo strany majority*
- *nízky status bývania, životných podmienok a nepriaznivý zdravotný stav*
- *trvalo vysoká miera dlhodobej nezávislosti, ktorá má za následok stratu pracovných návykov a devastáciu ľudského kapitálu*¹³

Dokonalou pascou z ktorej nie je možné vymaniť sa vlastnými silami sa pre Rómov stáva kombinácia viacerých negatívnych faktorov – ako nízka kvalifikácia, diskriminácia zo strany zamestnávateľov, nepriaznivý zdravotný stav, či dlhodobá nezamestnanosť spojená s miestom bydliska v marginalizovanom regióne, v ktorom má i väčšina majoritného obyvateľstva problém nájsť dlhodobú platenú prácu.

2. Priestorové vylúčenie

Priestorové vylúčenie znamená koncentráciu sociálne vylúčených jednotlivcov a sociálnych skupín na určitom geografickom priestore.

Stredná trieda sa snaží podľa Baumana oddeliť od ľudí, ktorých považuje za nebezpečných a ktorých v podstate k svojmu životu ani nepotrebuje. To vedie k militarizácii

¹³ DŽAMBAZOVIČ, Roman – JURÁSKOVÁ, Martina: Sociálne vylúčenie Rómov na Slovensku. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 536 – 537.

verejného priestoru, ktorá sa následne stáva jedným z nástrojov priestorového vylúčenia týchto ľudí.¹⁴

Sociálne vylúčeným ľuďom na opačnom konci spoločenského rebríčka, ktorí si nemôžu dovoliť nevýhodnú lokalitu opustiť, neostáva nič iné, iba sa v takejto štvrti „opevniť“ a vytvoriť z nej vlastné teritórium, aby sa v ňom mohli cítiť aspoň trošku bezpečne. Takého územia nazývajú sociológovia tzv. „no go areas“.

Pre človeka, ktorý žije mimo tejto zóny, táto zóna znamená „no go in“. Avšak pre sociálne vylúčené a izolované osoby sa stáva miestom každodenného „bezpečného“ života a teda zónou „no go out“. Kým pre jedných je miestom bezpečného každodenného života, pre druhých sa stáva miestom, ktorému sa je v záujme vlastného bezpečia potrebné vyhnúť.¹⁵

Viacerí autori sa tak zhodujú na skutočnosti, že priestorové sociálne vylúčenie nie je ničím iným, ako snahou o *nevpustenie cudzinca*, či všemožnou snahou vyhnúť sa mu.

V slovenských podmienkach sa s priestorovým vylúčením stretávame najčastejšie v segregovaných rómskych osadách, v starých, nerenovovaných historických centrách miest predovšetkým v marginalizovaných regiónoch, ako i v samotných marginalizovaných regiónoch.

Radičová vo svojej štúdii *Hic sunt Romales* upozorňuje na existenciu území s takmer 100 % nezamestnanosťou, ktoré dostali názov tzv. hladové doliny. V hladovej doline hrozí situácia totálnej sociálnej dezorientácie a utvorenie kultúry chudoby ako jediného možného spôsobu účinnej adaptácie sa na vzniknutú situáciu. Rómovia žijúci v marginalizovaných regiónoch a zároveň v segregovaných marginalizovaných osadách sa tak ocitávajú v situácii tzv. dvojitej marginalizácie (double marginalization).

Kombinácia sociálneho vylúčenia iného druhu s priestorovým vylúčením tak vytvára dokonalú pascu, v ktorej na obeť po prekonaní jednej nástrahy zákonite číha nástraha ďalšia. Slovom sociologičky Radičovej – „oslabené, veľmi obmedzené možnosti marginalizovaného regiónu v kombinácii s absenciou potenciálu svojpomoci, seba organizácia a aktivizácie vyžadujú špecifické prístupy, podporu a rozvojové sociálne programy zamerané jednak na

¹⁴Takého priestorové sociálne vylúčenie má podľa Baumana za cieľ zredukovať prvok prekvapenia (prípadne ho úplne eliminovať) a vytvoriť bezpečný priestor. Ako príklad takéhoto „uniformného priestoru“ v modernom meste uvádza rôzne nákupné strediská, kde nakupujúcim stredným triedam zabezpečujú bezpečnosť súkromné bezpečnostné služby.

Cf.: BAUMAN, Zygmunt: *Tekutá modernita*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2002.

¹⁵BAUMAN, Zygmunt: *Úvahy o postmodernej dobe*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 1995, s. 104 – 109.

marginalizované regióny a jednak na segregované osídlenia v rámci regiónov“. Pretože dvojitú marginalizáciu nemožno prekonať žiadnou individuálnou životnou stratégiou, s výnimkou odsťahovania sa z marginalizovaného regiónu.

Dvojitá marginalizácia je u Rómov sprevádzaná navyše efektom znásobenej závislosti – materiálnej a sociálnej. Závislosť znamená neschopnosť aktivizácie a participácie, čoho dôsledkom je postupná strata sebadôvery až sebaúcty.¹⁶

3. Politické vylúčenie

Politické vylúčenie znamená v praxi odopieranie a nerealizáciu občianskych a politických práv jednotlivca.

4. Kultúrne vylúčenie

Nielen v literatúre, ale aj v každodennom živote sa denne stretávame s kultúrnym vylúčením, ktoré spočíva v odopretí (alebo systematickom odopieraní) práva jednotlivcom, alebo skupinám participovať na kultúre spoločnosti, zdieľať jej hodnoty, vzdelanosť a kultúru. Indikátorom kultúrneho vylúčenia je u rómskej menšiny nízka úroveň dosiahnutého vzdelania, čo je dôsledkom kultúrneho vylúčenia v oblasti vzdelávania.

Zaujímavou skúsenosťou a lakmusovým papierikom pre naše kresťanstvo môže byť návšteva služieb Božích jednotlivcom – Rómom, či rómskou skupinou, ktorá najmä na vidieku takmer vždy vzbudí veľký záujem zo strany majority – len málokedy však pozitívny.

5. Symbolické vylúčenie

Symbolické vylúčenie sa týka sociálnej a kultúrnej identity jednotlivcov, alebo skupín. Príslušnosť k sociálnej skupine je pravidelne potvrdzovaná, alebo zamietaná v rovine symbolov. Symbolické vylúčenie sa tak realizuje predovšetkým stigmatizáciou jednotlivcov, alebo sociálnych skupín. Príčiny, priebeh a dôsledky stigmatizácie jednotlivcov, alebo skupín výstižne opisuje americký sociológ kanadského pôvodu Erving Goffman.¹⁷ Podľa Goffmana je základným problémom človeka s narušenou identitou (stigmatizovaného jedinca) problém

¹⁶ RADIČOVÁ, Iveta: Rómovia na prahu transformácie. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 90 – 91.

¹⁷ GOFFMAN, Erving: Stigma: Poznámky k problému zvládania narušenej identity. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003.

„prijatia“. Ľudia, s ktorými prichádza do kontaktu mu neprejavujú takú úctu a pozornosť, akú by oni sami očakávali, že im vďaka nenarušeným aspektom ich osobnej identity budú iní prejavovať. Dôsledkom toho nadobúda stigmatizovaný človek presvedčenie, že niektoré z jeho atribútov ostatných k takémuto správaniu oprávňujú.

Avšak aj u zdravého jedinca bez „zdravej spätnej väzby, ktorá vyplýva z každodenného spoločenského styku môže (...) začať klíčiť podozrievavosť, depresia, nepriateľstvo, úzkosť a zmätok“, pripomína Goffman.

Rôzni jedinci na proces stigmatizácie reagujú rôzne: niekoho môže táto diskrepancia motivovať k pokusu o nápravu svojej vady, iného k zopätiu všetkých síl a k pokusu nadpriemerne vyniknúť v inej oblasti života. Niekedy vedie tiež k sklonom využívať svoju stigmú k získavaniu „vedľajšieho zisku“, ktorý následne jedinec používa ako ospravedlnenie neúspechov, ktoré ho postihujú z iných dôvodov.¹⁸

Symbolické vylúčenie jednotlivcov, alebo sociálnych skupín je možné identifikovať na základe miery sociálnej dištancie, existencie predsudkov, či prevládajúcich stereotypov.

Je dobre známou skutočnosťou, že Rómovia sa v minulosti, ani v prítomnosti netešia priazni majoritného obyvateľstva. Sociálne napätie vytvára predovšetkým odlišné kultúrne zázemie, ako i odlišný spôsob života Rómov a nerómov.

Kontextualizácia biblického myslenia v misijnej praxi: pokus o biblický pohľad na sociálne vylúčenie

Ak sa chceme pozrieť na sociálne vylúčenie z biblického hľadiska, domnievam sa, že najlepšie jeho dynamiku, moc a dôsledky vyjadruje starozmluvný príbeh dvoch bratov - *Kaina a Ábela* z knihy Genesis (4,1-16).¹⁹

Starozmluvný biblista Claus Westermann poukazuje, že skutočnosť, že tento biblický text sa nachádza v skupine textov, ktoré označujeme ako prehistória nás upomína na akúsi

¹⁸Silu procesu stigmatizácie v dôsledku dlhodobej nezamestnanosti sociálne vylúčeného 43 ročného murára opisujú Zawadski a Lazarsfeld zacytením rozhovoru nasledovne: “Ako krušné a ponížujúce je niešť pečať nezamestnaného človeka. Keď vyjdem von, klopím oči, pretože sa cítim skrz naskrz menejcenný. Keď idem po ulici, zdá sa mi, že sa nemôžem rovnať bežnému občanovi, že si na mňa každý ukazuje prstom. Inštinktívne sa vyhýbam akémukoľvek stretnutiu. Bývalí známi a priatelia z lepších čias, sa už nesprávajú tak srdečne. Keď sa stretneme, ich pozdravy sú ľahostajné. Už mi neponúkajú cigaretu a ich oči akoby hovorili: Nezaslúžiš si to, pretože nepracuješ.”

Cf.: ZAWADSKI, S., LAZARSFELD, P.: The Psychological Consequences of Unemployment. *Journal of Social Psychology*, VI (1935), s. 239 Citované podľa: GOFFMAN, Erving: *Stigma: Poznámky k problému zvládania narušenej identity*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003 s. 26 – 27.

¹⁹Inšpiráciou a čiastočne i zdrojom pre toto zamyslenie nám bude dielo protestantského teológa chorvátskeho pôvodu Miroslava Volfa: *Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation*. Nashville: Abingdon Press 1996.

univerzalitu rolí Kaina a Ábela, v ktorých sa ocitávame každodenne i my. Westermann zdôrazňuje, že všetky ľudské bytosti sú potenciálne Kainom a Ábelom rovnako, ako sú všetci ľudia Adamom a Evou.²⁰

Kain a Ábel boli dvaja bratia, ktorí sa narodili svojim rodičom – Adamovi a Eve. Boli rovnocenní, každý z nich sa venoval inej práci, ktorou sa dopĺňali: Kain bol roľníkom vlastniacim pôdu, Ábel pastierom oviec. Obaja obetovali Hospodinu obeť z darov práce svojich rúk: jeden zvierat, druhý plodiny, ktoré dopestoval.

Ako vykresľuje protestantský teológ Miroslav Volf, vonkajšia formálna rovnosť v sebe skrývala a posilňovala ich nerovnosť: príchod prvorodeného syna Kaina (meno znamená „produkovať, splodiť“) víta matka Eva radostným zvolaním (Gen 4,1): „dostala (získala) som muža od Hospodina“ (alebo doslovný preklad – „a tým Hospodina“). Tak vyjadruje radosť a nadšenie z tejto udalosti. Narodenie druhého syna bolo sprevádzané poznaným a tak brané ako samozrejmosť, čo vyjadruje i jeho meno naznačujúce menejcennosť: Ábel („dych, hmla, pominuteľnosť, ničota, bezcennosť“).

Obaja bratia o niečo neskôr prinášajú Bohu obeť: Volf poukazuje, že „veľký“ Kain prináša dar z plodín poľa (v.3), kým chudobný a „bezvýznamný“ Ábel prináša obeť z prvorodených najtučnejších zvierat svojho stáda (v.4). Boh rozpoznáva tento rozdiel a preto vzhlíada na Ábelovu obeť, kým Kainova ostáva nepovšimnutou. Hoci si pred Bohom mohli byť rovní, spravodlivý Boh rozpoznáva medzi nimi nerovnosť, ktorú do ich vzťahu založila matka Eva a následne syn Kain: Hospodin tak priaznivo vzhlíada na Ábela a jeho obeť, no nie na Kaina (v. 4-5). Pokračovanie príbehu tvorí Kainova reakcia na Hospodinom spôsobený obrat v pohľade na Kaina.

Závisť, že Ábel, ktorý bol „nikým“ bol Hospodinom prijatý, kým Kain, ktorý bol na rozdiel od Ábela „niekým“ bol prehliadnutý prerastá u Kaina do hnevu voči Ábelovi a Hospodinovi. Westermann poukazuje, že voči Hospodinovi obracia svoj hnev nie preto, že sa zachoval voči nemu nečestne, ale preto, že Kainovu „veľkosť“ ignorovala práve Jeho spravodlivosť.²¹

V dôsledku Božieho konania bol podľa Volfa Kain „konfrontovaný Božím

²⁰ Cf. WESTERMANN, Claus: Genesis 1-11. A Commentary. Translated by J. Scullion. Mineapolis: Augsburg 1984.

²¹ WESTERMANN, Claus: Genesis 1-11. A Commentary. Translated by J. Scullion. Mineapolis: Augsburg 1984 s. 297.

merítkom toho, na čom skutočne záleží, čo je v skutočnosti veľké. Pretože toto merítko zmeniť nemohol a sám sa zmeniť odmietol, vylúčil Boha a Ábela zo svojho života.²² Ábel sa tak stal prvým článkom v dlhej reťazi vylúčených.

Namiesto zmierenia s Bohom Kain svoje spoločenstvo s ním ruší. Zapcháva si pred ním uši (v. 6-7) a odchádza na pole. Sťahuje sa z verejnej (formálnej) zóny na pole – teda do neverejnej (neformálnej) zóny, kde nie sú žiadni svedkovia a nikto nemôže vyniesť nad ním súd: tu povstáva proti bratovi Ábelovi a vykonáva definitívny akt jeho vylúčenia – vraždu.

Dôsledky vraždy sú zrejmé: zem nasiaknutá krvou je nehostinná a nevydáva veľkú úrodu (v. 12). Kain vraždil a teraz môže byť sám zavraždený (v.14). Utiel od Hospodina, odmietol volať k Nemu a teraz sa pred Božou tvárou skrýva (v.14a). Kain sa vykonanou vraždou pripravil nielen o brata, ale aj o možnosť niekam patriť.

Svojim skutkom vylúčenia sa vylúčil aj sám zo všetkých vzťahov:

- od zeme pod sebou
- od Boha nad sebou
- od ľudí okolo seba.

Nepatrí viac k nikomu, naopak - musí zachovávať odstup, ktorý naznačuje úplné vylúčenie, odtrhnutosť – „budem tulákom a bludárom na zemi“ (v.14) Nepatrí k nikomu – pretože patriť znamená mať domov a mať domov znamená mať brata. Mať brata znamená byť bratom a byť bratom znamená brata strážiť.(v.9b) Brata však viac niet.²³

Nezaujatému čitateľovi by sa mohlo zdať, že tu príbeh Kaina končí. Boli vyslovené a pomenované dôsledky jeho činu a čitateľ si môže domyslieť, aký život bude nasledovať ich uplatnením. Pre Kaina to však nie je koniec jeho príbehu. Pretože keby sme skončili na tomto mieste, opomenuli by sme skutky milostivého Boha, ktorý kontinuálne vstupuje do Kainovho života. Miroslav Volf menuje štyri vstupy, intervencie Božej milosti:

Prvý vstup, ktorý sa minul účinku rozpoznáva Volf pred spáchaním zla: „Prečo si vzbĺkol hnevom a prečo sa ti zamračila tvár?“ (v.6). Hoci sa Kain následne od Hospodina odvrátil, Hospodin mu naznačuje, že hoci mal Kain nejaké dôvody hnevať sa, nemal k tomu žiadne právo.

Druhá Božia intervencia – bezprostredne po vražde – „Kde je Tvoj brat Ábel?“ (v.9) vyvoláva seba ospravedlňujúce zapretie. Ako výstižne poznamenáva Volf, Hospodinova

²² VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 65 – 66.

²³ VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996 s. 65 – 66.

otázka jasne naznačuje, že „život v spoločenstve znamená *zdieľanie* spoločného priestoru a *prijatie* vzájomnej zodpovednosti“.

Tretí Boží vstup predstavuje slovo hnevu a Božieho súdu: „Čo si to urobil? Hlas krvi tvojho brata volá zo zeme ku mne“ (v. 10). Táto otázka s konštatovaním odhaľuje zmysel predchádzajúcich výrokov: Hospodin, ktorý počuje stonanie všetkých utláčaných vidí, že vražda je na ceste a varuje pred ňou. Zároveň odsudzuje páchatel'a zločinu. Slovo súdu dosahuje to, čo predchádzajúce otázky u Kaina nedosiahli: vyvolalo Kainovu odpoveď, odozvu. Tá spočívala v rozpoznaní nebezpečenstva, ktoré mu hrozí vo vylúčení a odmietnutí, do ktorého bol vypovedaný. Tým si priznal i svoju vlastnú zodpovednosť.

Posledný vstup spočíva v označení Kaina znamením.²⁴ V ňom sa ukazuje zachraňujúca Božia milosť. Boh ho označuje znamením, ktoré nemalo byť stigmou označujúcou páchatel'a zločinu, ale naopak: malo ho v krajine vylúčenia ako potenciálnu obeť ochrániť. Ako sa domnieva Volf, Božia milosť spočívajúca v udelení znamenia spočíva v tom, že „ten istý Boh, ktorý nezhladol na Kainovu skromnú obeť sa vo svojej milosti a добрote skláňa k vrahovi, ktorého život je v nebezpečenstve. Boh neponechal Kaina v kolobehu vylúčenia, ktorý Kain sám rozpútal. Vďaka svojmu označeniu patril Kain Bohu a bol Bohom ochránený, aj napriek tomu, že odišiel „od tváre Hospodinovej“ (v.16).“²⁵

Miesto záveru sa môžeme spýtať: v čom môže byť tento príbeh poučením pre vzťahy s ľuďmi, ktorých by si za svojich susedov nevybrali dvaja z troch Slovákov? Všetky ľudské vzťahy sú už od samého počiatku plné napätí a vyrovnávania sa medzi rovnosťou a nerovnosťou, rovnosťou a inakosťou. V procese každodenného života sa vyrovnávame s rozdielmi medzi tým, čo je nám vlastné a tým, čo je nám cudzie.²⁶

Za bránou rajskej záhrady tak začína sféra každodennej rivality, ktorá všetkých jej protagonistov ženie „na východ od raja“ (3,24. 4.16). A keďže rozdiely sú oceňované rôzne, každé ja v snahe zachovať si svoju identitu sa púšťa do boja a pokúša sa presadiť sa na úkor druhého. Ako v svojej štúdii poukázal Miroslav Volf, práve tento sklon, ktorý je v nás nám otvára bránu do sféry vylúčenia. Do miest, kde dochádza k odmietaniu druhých a kde tí, ktorí odmietajú sú sami odmietnutí – vykázaní z Božej prítomnosti. Avšak ako sme v závere štúdie videli sú síce vykázaní z Božej prítomnosti, ale nie z Božej pokračujúcej starostlivosti.

²⁴ Jedna z hypotéz odvodzuje pôvod Rómov práve od Kaina, pričom Božie znamenie zohráva i v tejto hypotéze dôležitú úlohu: ono je reprezentantom Božej milosti a ochrany, ktorá sprevádza rómske etnikum na jeho cestách. Rómovia sa tiež považujú podobne ako Kain za tulákov (kočovníkov) bez domova.

²⁵ VOLF, Miroslav: *Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation.* Nashville: Abingdon Press 1996 s. 66 – 67.

²⁶ Pri každodennom stretávaní sa so sociálne vylúčenými skupinami Rómov si svoju, či ich inakosť zväčša uvedomuje veľmi intenzívne. Vo väčšine prípadov sme však nie priamo nútení sa s ňou vyrovnávať, ostávame len pri jej konštatovaní. Toto zľahčenie nám je umožnené vďaka možnosti pohodlného vzájomného obídania sa.

Božia pokračujúca starostlivosť o hriešnikov sa prejavila v plnosti v Ježišovi Kristovi: On prináša spasu a uzdravenie. Len Jeho uzdravenie hriešnikov môže prekonať vylúčenie vo všetkých oblastiach života. Ako konštatuje Volf – každý (pozn. autora) Kain, ľudský antityp, ktorý zabil svojho brata môže byť vyliečený Kristom – typom, ktorý za nás položil svoj život. Môže sa tak stať, ak sa každý Kain vydá po stopách nasledovania Ježiša Krista, toho Nazaretského.²⁷

Apoštol to v 1 J 3,11-16 vystihuje slovami: „Lebo to je zvesť, ktorú ste počuli od počiatku, aby sme sa milovali. Nie ako Kain, ktorý bol z toho zlostníka a zabil si brata. A prečo ho zabil? Pretože jeho skutky boli zlé, ale bratove spravodlivé. Nedivte sa bratia, keď vás svet nenávidí. My vieme, že sme prešli zo smrti do života, pretože milujeme bratov. Kto nemiluje brata, zostáva v smrti. Každý, kto nenávidí brata, je vrah a viete, že ani jeden vrah nemá v sebe večný život. Podľa toho sme poznali lásku, že On dušu položil za nás; aj my máme duše klásť za bratov.“

A tak zvestovať evanjelium Rómom a nie byť bremeno misie medzi Rómami budú pripravené len tie cirkevné zbory, v ktorých jednotlivci aktívne a uvedomelo vnímajú úlohu celoživotného procesu posvätenia. Zbory, ktoré sú pripravené na denne prijímanú Kristovu lásku odpovedať nielen slovami modlitieb, piesní a chvál, ale aj skutkami aktívnej a činorodej lásky v prospech blížneho. Také zbory majú šancu stať sa komunitami uzdravujúcej Kristovej lásky.

Stanú sa ostrovčkami opravdivého spoločenstva – *communio sanctorum* – v ktorých bude Kristovými nasledovníkmi z moci Jeho lásky prekonávané sociálne vylúčenie bratov. Ostrovčkami, na ktorých sa sociálne vylúčenie stanú svedkami sociálneho začleňovania (sociálnej inklúzie). Sociálne začleňovanie (sociálna inklúzia) – namiesto sociálneho vylúčenia tak bude jedným z mnohých príspevkov cirkvi nielen k budovaniu tela Kristovho a šíreniu Božieho kráľovstva na zemi, ale i k podpore kohézie celej spoločnosti.

²⁷ VOLF, Miroslav: *Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation.* Nashville: Abingdon Press 1996 s. 67.

Zoznam použitej literatúry:

1. AB HORTIS, Samuel, Augustini: Cigáni v Uhorsku / Zigeuner in Ungarn 1775. Bratislava, Štúdio -dd- 1995.
2. BAUMAN, Zygmunt: Tekutá modernita. 1.vyd. Praha: Mladá fronta 2002.
3. BAUMAN, Zygmunt: Úvahy o postmodernej dobe. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (Slon), 1995.
4. DŽAMBAZOVIČ, Roman – JURÁSKOVÁ, Martina: Sociálne vylúčenie Rómov na Slovensku. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 536 – 537.
5. GOFFMAN, Erving: Stigma: Poznámky k problému zvládání narušené identity. 1.vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003.
6. JUROVÁ, Anna: Od odchodu z pravlasti po prvé asimilačné opatrenia. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 19 – 29.
7. Liégeois, Jean: Rómovia, Cigáni, Kočovníci. Bratislava, Academia Istropolitana, 1995.
8. MANN, Arne B.: Problém identity Rómov. Rómovia v majoritnej spoločnosti na Slovensku (dynamika etnosociálnych a kultúrnych vzťahov). Kandidátska dizertačná práca. Bratislava, Slovenská akadémia vied, 1996.
9. RADIČOVÁ, Iveta: Rómovia na prahu transformácie. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002.
10. TKÁČOVÁ, Anna: Rómovia v období od vlády Márie Terézie po vznik I. ČSR. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 35 – 37.
11. VAŇO, Boris – HAVIAROVÁ, Eva: Demografické trendy rómskej populácie. In: Vašečka Michal ed.: Čačipen pal o Roma – Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku. Bratislava, Inštitút pre verejné otázky 2002, s. 475 – 502.
12. VOLF, Miroslav: Exclusion and Embrace. A Theological Exploration of Identity, Otherness and Reconciliation. Nashville: Abingdon Press 1996.
13. WESTERMANN, Claus: Genesis 1-11. A Commentary. Translated by J. Scullion. Mineapolis: Augsburg 1984.

Peer reviewed by: Mgr. Jozef Benka, PhD.

Mgr. Radoslav Hanus, PhD.

Milan Jurík, PhD.

Autor pôsobí na Evanjelickej bohosloveckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave ako duchovný správca Teologického domova Evanjelickej cirkvi a.v. na Slovensku pri EBF UK a odborný asistent na Katedre praktickej teológie.

(* - príspevok bol prednesený na workshope pre učiteľov misiológie v Čechách a na Slovensku, ktorý sa konal 24. novembra 2008 v Prahe a bol organizovaný Středoevropským centrem misijních studií (Central European Centre for Mission Studies, U Školské zahrady 1264/1, 182 00 Praha 8 – Kobylisy; www.missioncentre.eu).